

Надія Анатоліївна Азьмук

д-р екон. наук, доцент

ORCID 0000-0002-6650-328X

e-mail: azmukna@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТА ОСВІТНЯ РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ДО РИНКУ ПРАЦІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Постановка проблеми. Війна в Україні спричинила масштабну гуманітарну кризу, одним із найгостріших аспектів якої є безпрецедентне збільшення кількості учасників бойових дій. Це обумовлює необхідність реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. Реінтеграція – складний, багатоаспектний процес, що передбачає формування сприятливих умов, за яких ветерани зможуть успішно повернутися до цивільного життя, реалізувати свій потенціал та стати повноцінними членами суспільства. Цей процес охоплює не лише медичну реабілітацію, а й соціально-економічну та освітню адаптацію.

Мобілізація, що триває в Україні у зв'язку з військовою призвела до вилучення з ринку праці значної кількості робочої сили. Руйнування виробничої інфраструктури, мінування та зараження сільськогосподарських угідь, окупація частини територій зумовили скорочення ринку праці. Повоєнна відбудова економіки сприятиме розширенню ринку праці, активізації бізнесу, що призведе до зростання попиту на робочу силу та спричинить кадровий голод. Ветерани війни є важливим та цінним потенціалом відтворення робочої сили, що зумовлено їх досвідом, кваліфікацією, віданістю країні, вмінням працювати в команді та мотивацією щодо відбудови країни. Реінтеграція ветеранів до ринку праці потребує розробки виваженої державної політики, ефективних програм та гнучких, сучасних інструментів підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реінтеграція ветеранів до цивільного життя знаходиться в центрі уваги вітчизняних вчених. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття «реінтеграція» висвітлено у роботі Т. Колісниченко (2022) [1]. У статті Т. Захаріної (2023) визначено проблеми з якими стикаються ветерани під час повернення до цивільного життя та опрацьовано чинники, що сповільнюють цей процес [2]. Акцентовано на соціальному підприємстві як засобі реінтеграції ветеранів до суспільного життя у публікації О. Петрик (2023) [3]. Проблеми працевлаштування ветеранів та суспільні виклики у цій площині окреслено у дослідженні Л. Яценко (2023) [4].

Міжнародний досвід повернення ветеранів до ринку праці та кар'єрний шлях висвітлено у публікації S. Shue, M. S. Matthias, D. P. Watson, K. K. Miller, N. Munk (2021), акцентовано на професійному розвитку ветеранок та виклики, з якими вони стикаються при працевлаштуванні та просуванні по кар'єрі T. W. Greer, (2017), вивчено досвід ветеранів та виклики на їх шляху до отримання вищої освіти у доповідку K. A. Griffin, C. K. Gilbert (2015) [5-7].

Слід відзначити ґрунтовне дослідження досвіду війни ветеранів та вивчення шляху їх повернення, реінтеграції до цивільного життя колективу авторів за

підтримки ГО «Ветеран Хаб». Важливою складовою цього дослідження є мапа шляху ветерана, ветеранки, що включає всі етапи життя воїна та може слугувати базисом для розробки державних, регіональних, локальних програм підтримки реінтеграції до суспільного життя (2023). [8].

Низка соціологічних опитувань проведена Українським ветеранським фондом, в рамках нашого дослідження корисними є присвячені образу ветерана, перешкодам при працевлаштуванні (2023). [9-11].

У дослідженнях міжнародних організацій український контекст реінтеграції ветеранів висвітлено в опитуванні МОМ (2022), звіті IREX (2021), огляді міжнародних практик щодо реінтеграції ветеранів, що запропонований у дослідженні ПРООН (2023) [12-14].

Попри значну увагу громадськості та вітчизняних, міжнародних організацій та вчених зауважимо на незначну кількість вітчизняних публікацій присвячених цій проблематиці, що зумовлює потребу подальших досліджень, розробки та імплементації програм, засобів, інструментів підтримки реінтеграції ветеранів до суспільного життя, ринку праці та освіти.

Мета дослідження. Обґрунтування базових засад та програмних напрямів реінтеграції ветеранів війни до ринку праці на підставі аналізу закордонних практик з врахуванням українського контексту.

Виклад основного матеріалу. Стратегічним напрямом посилення стійкості кадрового потенціалу, відбудови України та відновлення економіки є залучення демобілізованих учасників бойових дій до зайнятості. Країна має безпрецедентно велику кількість ветеранів та ветеранок, яка має тенденцію до зростання внаслідок продовження війни. За даними ЄДРВВ кількість учасників бойових дій станом на 01.01.2022 р. становила 493 550 осіб (з них 68 290 мають статус особи з інвалідністю 1, 2 групи внаслідок війни) та зростає до 1,7 млн осіб до завершення воєнного стану в країні за прогнозними оцінками Міністерства у справах ветеранів [15].

Процес реінтеграції ветеранів до цивільного життя є надзвичайно складним через значну тривалість бойових дій, труднощі адаптації, численні травми, наявні та потенційні розколи в суспільстві, зниження добробуту та зубожіння населення, руйнування інфраструктури.

Позитивним чинником у цій площині є те, що Україна має вже досвід реінтеграції ветеранів, з бойовим досвідом 2014–2021 рр. Зауважимо на значно меншій чисельності цієї категорії учасників бойових дій (2014–2021 рр.), яка становить 176 908 осіб [15], відсутності масової мобілізації, значних руйнувань виробничої та житлової інфраструктури, окупації значної території країни у вказаний період.

Вивчення викликів, з якими стикалася країна під час попереднього досвіду соціально-економічної та освітньої реінтеграції ветеранів 2014-2021 рр. слугуватиме мінімізації деструктивних наслідків подібних викликів та підвищенню ефективності імплементації нових програм.

За даними національного опитування МОМ ветеранів (4286 осіб, червень-жовтень 2021 р.) кожен десятий має посвідчення особи з інвалідністю, через отримані під час служби травми, водночас 23% респондентів мають травми та захворювання, проте недотримали таке посвідчення через відсутність документів, бюрократичні складнощі, тривалість та нецифровізовані процедури оформлення, множинність установ, які потрібно обійти [12]. Це ускладнює, а іноді унеможливає доступ ветеранів до пільг. Поряд з цим, зумовлює розчарування учасників бойових дій та знецінення суспільної значущості їх внеску у припинення воєнних дій, розбудову миру в країні.

За результатами вже згаданого опитування виявлено значні труднощі щодо реалізації права ветеранів на отримання пільг. Так, негативно значні частки ветеранів серед тих, хто намагався отримати пільги у соціально-економічній та освітній сфері та не отримав припадали на такі послуги: отримання кредиту на будівництво – 57%, позачергове виділення земельних ділянок – 33%, позачергове працевлаштування за спеціальністю – 42%, пільгове довгострокове кредити на здобуття освіти дітьми ветеранів – 41%, соціальні стипендії для дітей ветеранів – 30%. [12].

Подібні труднощі відзначили респонденти опитування «Портрет воїна» (вересень – жовтень 2023), серед респондентів якого є в тому числі представлені учасники бойових дій в Україні після 24.02.22 р.. Так, 66% респондентів вказали держава скоріше не виконує, або не виконує свої зобов'язання перед ветеранами [9].

Серед проблем з якими стикалися ветерани на ринку праці доцільно виокремити: відсутність перспектив на роботі – 30%, офіційного працевлаштування – 25%, невідповідність кваліфікації – 11%, упереджене ставлення через статус УБД колег – 11% і роботодавця – 10% [12]. Опитування 2023 р. засвідчує песимістичні очікування ветеранів щодо працевлаштування, зокрема 82,9% респондентів вважають таку ймовірність високою, або дуже високою. Відсутність інклюзивного робочого простору прогнозують 88,9% респондентів [9].

Результати опитувань засвідчують наявність значних бар'єрів, що перешкоджали повноцінній реінтеграції ветеранів у ринок праці. Це дає підстави констатувати наявність великих розривів між декларативними та фактично доступними пільгами та засвідчує недостатню дієвість програм реінтеграції ветеранів. Це зумовлює необхідність ревізії наявних програм та оновлення підходів до їх формування з врахування зростання кількості учасників бойових дій.

Корисним є розуміння шляху, який проходять ветерани при поверненні до цивільного життя. Дослідження Veteran Hub присвячену вивченню цього питання через концепцію «Добробуту». Головною тезою концепту є важливість добробуту на всіх етапах шляху ветерана. Під час реінтеграції до цивільного життя після повернення зі служби й до пенсії ветерани проходять декілька етапів: перехід, цивільне життя, вкорі-

нення, спільна тривалість яких становить близько 3 років. [8].

В суспільстві сформувалося очікування швидкого повернення демобілізований військових до цивільного життя. Проте повноцінне повернення потребує часу. Лише на етапі вкорінення ветеран почуває себе впевнено. За даними дослідження IREX (2021 р.) 56% ветеранів поставали перед труднощами при переході до цивільного життя [13]. Підтримка держави, суспільства, місцевої влади, професійного та громадського середовища важлива на всіх етапах реінтеграції ветеранів.

На кожному етапі важливим є реалізація всіх компонентів доброту: житло та життєве середовище, життєві навички та духовність, здоров'я, стосунки та визнання, матеріальні потреби, покликання. Компонента покликання включає два ключових напрямки освіту та зайнятість [8]. Покликання передбачає професійну ідентифікацію ветерана, усвідомлення професійних потреб, інтеграцію військового досвіду, навичок у професійну діяльність та переосмислення освітньої-професійної траєкторії. За результатами опитування (IREX, 2021 р.) 42% ветеранів змінили роботу, 23% втратили роботу, 23% не змінили роботу [13].

Складаною ситуація була з входом на ринок праці цієї категорії ветеранів, зокрема 39% респондентів підтвердили, що стикалися зі складнощами при працевлаштуванні. Кожен п'ятий, який завершив військову службу, або роботу у правоохоронних органах підтвердив відсутність постійного місця роботи протягом останніх 6 місяців. За даними опитування змінився статус зайнятості до військової служби на сході та під час опитування (МОМ, 2021 р.), що виявилось у скороченні на 14 в.п. праці за найняттям та зростанні зайнятості як військовослужбовця на 10 в.п. [12]. Це є свідченням переосмислення ветеранами цінностей, пошуку нової професійної траєкторії та шляху самореалізації.

Водночас доцільно зазначити, що відсутність дієвої системної підтримки, що б враховувала зазначений аспект, а також складність адаптації, обмежені можливості частини мобілізованих зумовила труднощі з пошуком роботи. Зокрема, невідповідні, недостатні навички відзначили 34% респондентів, відсутність вакансій – 31%, низька оплата праці на запропонованих вакансіях – 30%, наявність у ветерана інвалідності, або хронічних захворювань – 15%, відмова у роботі через статус УБД – 13%, відсутність можливості офіційного працевлаштування – 8% (МОМ, 2021) [12].

В цілому, аналіз відповідей респондентів наявних досліджень свідчать про такі складнощі при входженні ветеранів на ринок праці: тривалість та складність адаптації; зниження рівня конкурентоспроможності ветеранів на ринку праці, через брак актуальних навичок; наявність бар'єрів для входу на ринок праці; тіньовий сектор зайнятості; нестача робочих місць з гідними умовами праці; низький рівень інклюзивності національного ринку праці. Ці та інші проблеми ускладнюють позитивну самоідентифікацію ветерана у цивільному житті.

Узагальнені міжнародні практики допомоги ветеранам у навчанні та працевлаштуванні наведено у таблиці.

Наведені практики підтримки доцільно доповнити результатами досліджень з цієї проблематики за-

Міжнародні практики залучення ветеранів на ринок праці [14]

Країна	К-ть ветеранів, або прирівняних категорій	Практики підтримки та допомоги при переході до ринку праці
Австралія	496 276 осіб 1,8% населення	- програми працевлаштування, що передбачають допомогу з визначенням наявних варіантів та зведенням їх із потенційними роботодавцями, що включає використання онлайн-інструмента задля здійснення оцінки здатності до самостійного працевлаштування
Хорватія	426 956 осіб 10 % населення	- фінансова та освітня підтримка у створенні кооперативів (для усіх ветеранів); - програма навчання і працевлаштування для осіб, які потребують професійної допомоги у зв'язку з інвалідністю / пораненням та непрацевлаштованих ветеранів; - вакансії та посади на державній службі
Франція	797 887 осіб 1,2 % населення	- фінансова підтримка перекваліфікації; - консультування з питань працевлаштування (3 роки з моменту звільнення зі служби); - доступ до професійного навчання (без обмежень часу з моменту звільнення) для окремих категорій
Німеччина	0,2 % населення	- професійна орієнтація перед звільненням і підтримка у проходженні професійного навчання та консультування впродовж періоду, не більше 7 років із моменту звільнення
Ізраїль	58 154 осіб	- субсидований доступ до вищої освіти та професійного навчання; - консультування й підтримка з написання резюме та подання заявок на роботу; - одноразова грантова виплата після успішного завершення 6-місячного терміну працевлаштування
Великобританія	2,7 млн осіб 4,08% населення	- допомога в подачі заявок на отримання пільг, - підтримка у сфері перекваліфікації та подання заявок на роботу; - спеціалізована допомога з освітою та перекваліфікацією доступна для осіб, які вважаються такими, що мають перешкоди у працевлаштуванні у зв'язку з пораненням
США	19,4 млн осіб 5,8% населення	- доступ до субсидованої освіти й послуг консультування з питань кар'єри; - особи, які мають інвалідність, пов'язану зі службою, можуть отримати право на додаткову підтримку в питаннях дослідження варіантів працевлаштування і проходження навчання

кордонних науковців, зокрема щодо викликів на шляху переходу ветеранів до ринку праці. Акцентуємо на трьох складових, що не достатньо висвітлені у вітчизняних дослідженнях: структурні втрати, унікальні потреби жінок ветеранів, освітні виклики.

Успішні практики трансформаційного періоду військових ветеранів до цивільного життя передбачають чотири важливі складові: необхідність підготовки до переходу; визначення та вивчення факторів, що впливають на здатність адаптуватися до переходу до цивільного життя (соціальний статус, попередній досвід, кваліфікація тощо); втрата структури; укорінення ветерана поза межами війни, військової служби [5]. Опрацювання цих складових дозволяє поглибити розуміння викликів, з якими стикаються ветерани під час трансформації їх професійної кар'єри.

Хочемо акцентувати на одній з них, що фактична випала з поля зору вітчизняних дослідників: перехід від військової служби до цивільного життя та іншої професії сприймається багатьма як «*втрата структури*» (*структурованого середовища*). Опитані сприймали військову службу як структуру, що допомагає виживати під час виконання бойових завдань та військової служби, а її нестачу у мирний час – як втрату захисту та пониження рівня безпеки [5]. Ця втрата виступає тлом на якому ветерани стикаються з іншими складнощами, зокрема втратою ідентифікації, фінансовим стресом, зневажанням суспільством тощо.

Саме тому, базовим засадничим елементом політики реінтеграції ветеранів в Україні має стати побудова комплексної, системної підтримки, що окрім виконання визначених функцій (фінансова, соціальна,

освітня, консультативна, допомога з працевлаштування тощо) повинна мати чітку структуру. Така *структурована система реінтеграції* сформує сприятливе середовище для реінтеграції ветеранів до цивільного життя та ринку праці.

Цілковито обґрунтованою є теза, що *ветеранки – це унікальна категорія військових*, яка має свої *унікальні потреби*, відмінні від потреб більш численної групи ветеранів – чоловіків. Досвід закордонних країн свідчить, що ветеранки мають вищий рівень безробіття ніж їхні колеги – чоловіки після, їм складніше подолати шлях до цивільного життя та працевлаштування [6]. Певним чином, це зумовлено тим, що більшість програм реінтеграції враховують потреби чоловіків, як більш масової групи військовослужбовців. Тому, важливим є розробка додаткових програм допомоги ветеранкам, в тому числі таких, що полегшують їх шлях повернення на ринок праці. Такі програми поряд з окремими заходами щодо психологічної та фізичної реабілітації жінок, мають містити адвокацію потреб та інтересів ветеранок. Ще однією важливою складовою таких програм мають стати заходи підтримки ветеранок, які мають дітей.

Окремим напрямом підтримки – має стати *розвиток професійної кар'єри через навчання* у закладах вищої, фахової передвищої та професійної освіти. Опрацювання аналогічного закордонного досвіду свідчить про наявність складнощів з адаптацією у ветеранів. Результати опитування ветеранів – студентів, засвідчують що перехід від військової служби до навчання був надскладним викликом. Студенти визначили такі складнощі у процесі адаптації: відновлення навчаль-

них навичок, спілкування з однолітками, фінансові проблеми [7].

З досвіду цієї категорії студентів, важливими аспектами спрощення адаптації є: 1) наявність студентських ветеранських офісів в закладах освіти, персонал яких розуміє потреби ветеранів; 2) спеціальна політика та процедури закладу освіти, пов'язаних з адмініструванням інформації про ветеранів, пільгами та послугами (інституційні структури); 3) представництво студентів-ветеранів у студентському самоврядуванні [7].

Зауважимо, що такий шлях професійної адаптації може бути актуальним для поповнення ринку праці кваліфікованими працівниками з сучасними навичками, з одного боку, та може бути затребуваним тими ветеранами, хто має професійні амбіції та зацікавлений у саморозвитку, з іншого боку. Зрозуміло що така освітньо-професійна траєкторія ветеранів має підтримуватися фінансово державою через субсидювання плати за навчання на безповоротній основі, стипендіальне забезпечення.

Міжнародні практики, результати опитування ветеранів дозволили визначити, базові засади процесу реінтеграції ветеранів в Україні та основні напрями щодо підтримки їх на шляху професійної адаптації.

По-перше, відправною точкою має стати систематизація та структуризація наявних програм підтримки ветеранів та ветеранок на шляху від військової служби до цивільного життя та повернення на ринок праці та доповнення їх новими, актуальними. **Така структурна система реінтеграції** має бути побудована на засадах використання переваг цифровізації, що допоможе знизити рівень бюрократизації, зробить її більш зручною у використанні та інклюзивною. Зазначена система має сформулювати **екосередовище з вбудованою цифровою інфраструктурою**, що замінить ветеранам втрачену військову структуру та спростить перехід до цивільного життя.

По-друге, доцільно запровадити **окремий блок програм реінтеграції, що враховує потреби ветеранок**, як унікальної групи зі своїми унікальними потребами. Цей напрям передбачає створення окремих підрозділів в наявних установах, що реалізуватимуть адвокацією потреб та інтересів ветеранок, поряд з реалізацією інших програм для жінок.

По-третє, важливою складовою підтримки ветеранів на шляху до цивільного життя та ринку праці є програми підтримки **здобуття вищої, фахової передвищої, або професійної освіти**. Ця складова потребує створення студентських офісів для ветеранів, спеціальні політики та процедури в закладах освіти та представлення їх інтересів у органах студентського самоврядування поряд з пільгами щодо оплати за навчання, стипендіального забезпечення тощо.

По-четверте, попит на робочу силу є похідним від попиту товари, послуги та залежить від типу та циклу економіки. Повеєнне відбудова **національної промисловості має відбуватися на засадах Індустрії 5.0**. Наразі відсутні дані про кількість мобілізованих, що були зайняті у промисловому секторі економіки. Напередодні повномасштабного вторгнення станом на 01.01.2022 р. серед учасників бойових дій до мобілізації у промисловості було зайнято лише 1353 особи, або 0,3% від кількості УБД [15]. Сучасні підприємства з максимально зручним, інклюзивним виробничим простором, гідними умовами праці, людиновимірною цифровізацією виробничих та адміністративних процесів

мають мотивувати ветеранів до вкорінення у цивільному житті, формувати відчуття гідності та підтримки суспільством.

По-п'яте, доцільно виокремити **напрями підтримки ветеранів на шляху до повернення до ринку праці та просування за обраною професійною траєкторією**.

1) **Допомога у професійній орієнтації**, що має стати відправною точкою залучення демобілізованих осіб на ринок праці. Програми визначення цінностей, потреб, мотивації ветеранів та допомога у проектуванні освітньо-професійної траєкторії. Доцільно у названих програмах поєднувати цифрові інструменти та спілкування з фахівцями з питань працевлаштування. Професійна орієнтація має супроводжуватися консультаціями на таких етапах: переходу, цивільного життя та вкорінення. Консультування передбачає допомогу з пошуком роботи, написання резюме, підготовки до співбесід, можливостей використання набутого досвіду у майбутній професійній кар'єрі.

2) **Програми підвищення кваліфікації та перекваліфікація ветеранів**, що передбачають визначення розриву у навичках за обраною професійною траєкторією та підбір програм навчання. Реалізація освітньої підтримки передбачає впровадження спеціальних програм перекваліфікації, підвищення кваліфікації та розширення доступу до навчання у сфері професійної (професійно-технічної) та вищої освіти коштом бюджетного фінансування.

3) **Програми сприяння в працевлаштуванні** мають передбачати спеціально створені вакансії у державному секторі, інструменти пріоритетного працевлаштування ветеранів та податкові пільги для роботодавців, що створюють робочі місця для ветеранів. Зазначимо, що Уряд у лютому 2023 р. розширив програму компенсацій роботодавцям за працевлаштування окремих категорій безробітних. Зокрема, передбачена компенсація 50% розміру мінімальної оплати праці тривалістю 12 місяців за працевлаштування безробітного, що має статус особи з інвалідністю, або УБД. Також, передбачена компенсація ЄСВ за працевлаштованих осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Тривалість компенсації ЄСВ становить 12 місяців. Бюджет програми становить 400 млн грн [16]. Такі інструменти підтримки ветеранів складно назвати дієвими та такими, що мотивують роботодавців надавати переваги при працевлаштуванні саме учасникам бойових дій. Також ці програми не зможуть забезпечити гідного розміру оплати праці учасникам бойових дій.

4) **Розширення інклюзії національного ринку праці**, що передбачає фінансові інструменти підтримки створення робочих місць для людей з обмеженими можливостями, розвиток інклюзивної інфраструктури у громадах.

Онлайн-опитування Українського ветеранського фонду засвідчило, що понад 65% роботодавців визнали відсутність досвіду роботи з ветеранами. Роботодавці висловили побоювання щодо потенційних проблем при працевлаштуванні ветеранів, зокрема 39,68% респондентів побоюються складнощів щодо психоемоційний стану ветеранів, 17,25% вказали на можливість інвалідність [10; 11].

Забезпечення інклюзії на рівні підприємства потребує формування сприятливого організаційного клімату для ветеранів. Крім фінансових інструментів під-

тримки бізнесу щодо створення інклюзивного робочого простору, це потребує консультування роботодавців щодо формування сприятливого клімату для ветеранів.

5) *Консультативна підтримка з питань заснування власного бізнесу*, має включати моніторинг потреб та вподобань ветеранів щодо заснування власного бізнесу, навчання та консультування щодо написання бізнес-планів, грантових заявок, заявок на отримання кредитів, а також субсидування та податкові канікули для ветеранів, які заснують власний бізнес. Слід зазначити, що станом на 01.01.2022 р. серед учасників бойових дій статус ФОП до мобілізації мали 9420 осіб, або 1,9% УБД [15]. Абсолютні показники не відображають актуальної ситуації, проте доцільно припустити, що частка фізичних осіб підприємців серед мобілізованих осіб у період повномасштабного вторгнення є незначною.

Названі програми передбачають запровадження багаторівневої підтримки, що стане складовою структурованої системи, з розподілом підтримки з огляду термін на перебування ветерана в зоні бойових дій, потреб ветеранів. Такий підхід є доцільним з огляду на обмежені ресурси. Водночас доступ до профорієнтаційних послуг, навчання, перекваліфікації не може бути обмеженим та має бути відкритим для всіх зацікавлених ветеранів.

Висновки. В умовах повоєнного відновлення економіки важливим компонентом посилення стійкості кадрового потенціалу є реінтеграція ветеранів до цивільного життя з подальшим залученням до ринку праці.

Досвід України з реінтеграції ветеранів 2014–2021 рр. свідчить про наявні розриви між задекларованими пільгами та фактичними можливостями їх отримання, складнощі з пошуком роботи, що відповідає потребам ветеранів.

Аналіз вітчизняного досвіду, закордонних практик та результатів досліджень дозволив розробити базові засади формування політики та програмні напрями реінтеграції ветеранів до ринку праці. Базовими засадами реінтеграції визначено:

- структурну систему реінтеграції з вбудованою цифровою інфраструктурою;
- формування окремого блоку підтримки, що враховує унікальні потреби ветеранок;
- підтримка ветеранів щодо здобуття вищої, фахової передвищої та професійної освіти;
- відбудова національної економіки та промисловості на засадах Індустрії 5.0;
- перехід ветеранів від військової служби до ринку праці передбачає такі основні напрями: допомогу у професійній орієнтації, програми підвищення кваліфікації та перекваліфікації, сприяння в працевлаштуванні, розширення інклюзії національного ринку праці, консультативну підтримку з питань заснування власного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Колесніченко Т. Концептуалізація поняття «реінтеграція» в умовах збройного конфлікту в Україні. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2022. № 26(1). С. 169–178. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-169-178>.
2. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social*

Work and Education. 2023. Vol. 10. No. 3. P. 263–275. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1>

3. Петрик О. Л. Компонента державного управління у взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як детермінант реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34(73). № 6. С. 40–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/07>.

4. Яценко Л. Проблеми працевлаштування ветеранів війни: ризики для держави та суспільства. НІДС. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/tags/lyubov-yacenko>.

5. Shue S., Matthias M. S., Watson D. P., Miller K. K., Munk N. The career transition experiences of military Veterans: A qualitative study. *Military Psychology*. 2021. Vol. 33(6). P. 359–371. DOI: <https://doi.org/10.1080/08995605.2021.1962175>.

6. Greer, T. W. Career development for women Veterans: Facilitating successful transitions from military service to civilian employment. *Advances in Developing Human Resources*. 2017. Vol. 19(1). P. 54–65. DOI: <https://doi.org/10.1177/1523422316682737>.

7. Kimberly A. Griffin. Claire K. Gilbert. (2015). Better Transitions for Troops: An Application of Schlossberg's Transition Framework to Analyses of Barriers and Institutional Support Structures for Student Veterans. *The Journal of Higher Education*. Vol. 86 (1). P. 71–97. DOI: <https://doi.org/10.1080/00221546.2015.11777357>.

8. Шлях ветеранів та ветеранок. дослідження. Ветеран Хаб. 2023. URL: <https://veteranhub.com.ua/shlyah-veterana>.

9. Портрет ветерана. Навчально-аналітичний відділ Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів. 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/portrait-of-veteran/>.

10. Відсутність можливостей для працевлаштування ветеранів з інвалідністю: ризики для держави та суспільства. Навчально-аналітичний відділ Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів. 2023. URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/vidsutnist_mozhlyvostei_dlia_pratsevlashtuvannia_veteraniv_z_invalidnistiu/.

11. Потреби та перешкоди ветеранів при працевлаштуванні. Навчально-аналітичний відділ Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevlashtuvanii.pdf.

12. Реінтеграція ветеранів в Україні. Національне опитування. MOM. 2022. Лютий. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/resources/reintehratsiya-veteraniv-v-ukrayini-natsionalne-opytuvannya>.

13. Реінтеграція ветеранів. Аналітичний звіт. IREX. 2021. 14 липня. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%20Current%20Employment%20Conditions%20E2%80%93%20Ukrainian.pdf>.

14. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів. Міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. ПРООН. 2023. 19 вересня. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications>.

15. Аналітична інформація. Міністерства у справах ветеранів війни. 01.01.2022. URL: <https://data.mva.gov.ua/>.

16. Уряд розширив програму компенсацій роботодавцям за працевлаштування окремих категорій безробітних. *Мінекономіки*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=003d102f-57e4-472f-a90c-2d290faf99e6&title=UriadRozshiriv>.

References

1. Kolesnichenko, T. (2022). Kontseptualizatsiia. Poniattia «reintegratsiia» v umovakh zbroinoho konfliktu v Ukraini [Conceptualization of the concept of "reintegration" in the conditions of the armed conflict in Ukraine]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*, 26(1), pp. 169-178. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-169-178> [in Ukrainian].
2. Zakharina, T. (2023). Reintegratsiinyi potentsial veteraniv yak chynnyk uspishnoi yikh reintegratsii v sotsium [The reintegration potential of veterans as a factor in their successful reintegration into society]. *Sotsialna robota ta osvity*, Vol. 10, No. 3, pp. 263-275. DOI: [10.25128/2520-6230.23.3.1](https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1) [in Ukrainian].
3. Petryk, O. L. (2023). Komponenta derzhavnoho upravlinnia u vzaiemodii kliuchovykh steikkholderiv rozvytku sotsialnoho pidpryemnytstva yak determinanty reintegratsii viiskovoslužbovtsiv, veteraniv ATO/OOS ta chleniv yikh simei [The component of public administration in the interaction of key stakeholders in the development of social entrepreneurship as determinants of the reintegration of military personnel, veterans of the ATO/OOS and their family members]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Scientific notes of the Tavri National University named after V. I. Vernadskyi. Series: Public management and administration*, Vol. 34(73), No. 6, pp. 40-45. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/07> [in Ukrainian].
4. Yatsenko, L. (2023). Problemy pratsevlashtuvannia veteraniv viiny: ryzyky dla derzhavy ta suspilstva [Problems of employment of war veterans: risks for the state and society]. *NIDS*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/tags/lyubov-yacenko> [in Ukrainian].
5. Shue, S., Matthias, M. S., Watson, D. P., Miller, K. K., Munk, N. (2021). The career transition experiences of military Veterans: A qualitative study. *Military Psychology*, Vol. 33(6), pp. 359-371. DOI: <https://doi.org/10.1080/08995605.2021.1962175>.
6. Greer, T. W. (2017). Career development for women Veterans: Facilitating successful transitions from military service to civilian employment. *Advances in Developing Human Resources*, Vol. 19(1), pp. 54-65. DOI: <https://doi.org/10.1177/1523422316682737>.
7. Griffin, K. A., Gilbert, C. K. (2015). Better Transitions for Troops: An Application of Schlossberg's Transition Framework to Analyses of Barriers and Institutional Support Structures for Student Veterans. *The Journal of Higher Education*, Vol. 86 (1), pp. 71-97. DOI: <https://doi.org/10.1080/00221546.2015.11777357>.
8. Shliakh veteraniv ta veteranok. Doslidzhennia [The path of veterans. Research]. (2023). *Veteran Hub*. Retrieved from <https://veteranhub.com.ua/shlyah-veterana> [in Ukrainian].
9. Portret veterana [Portrait of a veteran]. (2023). *Educational and analytical department of the Ukrainian Veterans' Fund of the Ministry of Veterans' Affairs*. Retrieved from <https://veteranfund.com.ua/analytics/portrait-of-veteran/> [in Ukrainian].
10. Vidsutnist mozhlyvosti dla pratsevlashtuvannia veteraniv z invalidnistiu: ryzyky dla derzhavy ta suspilstva [Lack of employment opportunities for veterans with disabilities: risks for the state and society]. (2023). *Educational and analytical department of the Ukrainian Veterans' Fund of the Ministry of Veterans' Affairs*. Retrieved from https://veteranfund.com.ua/analytics/vidsutnist_mozhlyvosti_dla_pratsevlashtuvannia_veteraniv_z_invalidnistiu/ [in Ukrainian].
11. Potreby ta pereshkody veteraniv pry pratsevlashtuvanni [Needs and obstacles of veterans in employment]. (2023). *Educational and analytical department of the Ukrainian Veterans' Fund of the Ministry of Veterans' Affairs*. Retrieved from https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevlashtuvannia_nii.pdf [in Ukrainian].
12. Reintegratsiia veteraniv v Ukraini. Natsionalne opytuvannia [Reintegration of veterans in Ukraine. National survey]. (2022). *MOM*. Retrieved from <https://ukraine.iom.int/uk/resources/reintegratsiia-veteraniv-v-ukrayini-natsionalne-opytuvannia> [in Ukrainian].
13. Reintegratsiia veteraniv. Analitichnyi zvit [Reintegration of veterans. Analytical report]. (2021). *IREX*. Retrieved from <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%20%80%99%20Current%20Employment%20Conditions%20%20%80%93%20Ukrainian.pdf> [in Ukrainian].
14. Ohliad mizhnarodnykh praktyk u sferi reintegratsii veteraniv. Mirkuvannia shchodo voiennoho ta povoiennoho kontekstu Ukrainy [Review of international practices in the field of reintegration of veterans. Considerations regarding the war and post-war context of Ukraine]. (2023). *UNDP*. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications> [in Ukrainian].
15. Analitichna informatsiia [Analytical information]. (01.01.2022). Ministry of War Veterans Affairs. Retrieved from <https://data.mva.gov.ua/> [in Ukrainian].
16. Uriad rozshyryv prohramu kompensatsii robotodavtsiam za pratsevlashtuvannia okremykh katehori bezrobotnykh [The government expanded the compensation program for employers for employment of certain categories of unemployed]. (2023). *Ministry of Economy*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=003d102f-57e4-472f-a90c-2d290fa99e6&title=UriadRozshiriv> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.11.2023

Формат цитування:

Азьмук Н. А. Соціально-економічна та освітня реінтеграція ветеранів до ринку праці: український контекст. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2 (45). С. 117-122. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).117-122](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).117-122)

Azmuk, N. A. (2023). Socio-Economic and Educational Veteran Reintegration to the Labor Market: Ukrainian Context. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (45), pp. 117-122. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).117-122](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).117-122)